

ВІДГУК

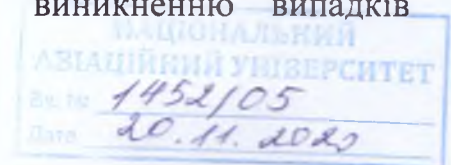
офіційного опонента, кандидата юридичних наук Папаяні Світлани Василівни на дисертацію Тисячного Дмитра Васильовича на тему «Формування та модернізація інституту громадянства в умовах глобалізації: конституційно-правове та порівняльне дослідження», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Аналіз рукопису дисертації, автореферату та публікацій автора за темою дослідження дозволяє висловити наступні судження, висновки та пропозиції стосовно відповідності опонованої кваліфікаційної наукової роботи вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567.

Актуальність теми дисертації Тисячного Дмитра Васильовича на тему «Формування та модернізація інституту громадянства в умовах глобалізації: конституційно-правове та порівняльне дослідження» має значення як для розвитку та вдосконалення правової доктрини, так і для вдосконалення практичних аспектів модернізації інституту громадянства в умовах глобалізації.

Громадянство як конституційно-правовий інститут являє собою особливий зв'язок між державою й особою, що базується на юридичному визнанні державою особи своїм громадянином і набутих ним у цьому зв'язку прав і обов'язків. Від того, як урегулюватимуться в державі питання громадянства, багато в чому залежать стабільність та безпека суспільства.

У Конституції України та Законі України «Про громадянство України» визначено та закріплено принципи громадянства України, а саме: право кожної людини на громадянство; запобігання виникненню випадків

безгромадянства; визнання права громадянина на зміну та вихід з громадянства; невід'ємності громадянства; рівності громадян незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства; принцип єдиного громадянства; невизнання за громадянами України належності до іноземного громадянства; захисту державою громадян України за кордоном; принцип неприпустимості депортації та екстрадиції громадян України; збереження громадянства України у разі одруження та розірвання шлюбу; збереження громадянства України особами, які проживають за межами держави.

Принципи громадянства мають надзвичайно важливе значення для законодавчого закріплення інституту громадянства та практики подальшого застосування відповідних законодавчих приписів. На жаль, на сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції, практична реалізація цих принципів не забезпечується на належному рівні та потребує суттєвого покращення, що пов'язано, зокрема й із загальною негативною суспільно-політичною та економічною ситуацією в країні.

На сьогоднішній день для вирішення питань громадянства в Україні вибудовано дієву систему конституційно-правового регулювання, яку утворюють різні за своєю юридичною силою нормативно-правові акти. Ця система є відносно автономною та ефективною. Однак вона потребує постійного вдосконалення з урахуванням змін соціально-політичної та економічної ситуації, яка складається в країні.

Крім того, проблеми забезпечення прав і свобод людини та громадянина набули надзвичайно важливого значення після окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і частини території Донецької та Луганської областей. Отже, проблема громадянства України як конституційно-правового інституту є багатовекторною, а тому надзвичайно складною. З огляду на це та у зв'язку з нагальною потребою розроблення стратегічних планів і нових тактичних прийомів, спрямованих на створення належних умов для деокупації та подальшої реінтеграції тимчасово

окупованої території України, науково-теоретичні та практичні дослідження окремих аспектів цієї проблеми набувають особливого значення.

Таким чином, обґрунтування актуальності обраної тематики дисертації як кваліфікаційної роботи свідчать про те, що її автор обрав важливу для теорії та практики конституційного права проблематику, правильно розуміє й оцінює її у плані соціальної, правової та наукової значущості. У цілому висвітлення та обґрунтування актуальності теми характеризує наукову зрілість і професійну підготовленість здобувача.

Представлена до захисту дисертаційна робота має на меті розкриття сучасних особливостей конституційно-правового регулювання та формування інституту громадянства в умовах глобалізації (стор. 4 дисертації).

Досягнення вказаної мети обумовлює постановку та передбачає послідовне вирішення низки теоретичних та прикладних завдань, у тому числі:

1) визначити поняття, основні ознаки та принципи громадянства в доктрині конституційного права;

2) розкрити видову характеристику інституту громадянства його історичні форми та суб'єктивно-об'єктивний зміст;

3) дослідити особливості дотримання міжнародно-правових стандартів громадянства в праві ЄС та законодавстві держав-членів ЄС;

4) обґрунтувати доктринальні моделі механізму імплементації міжнародних стандартів в галузі громадянства у національне законодавство;

5) визначити перспективи модернізації інституту громадянства в сучасному конституційному праві;

6) розглянути проблеми функціонування інституту множинного громадянства та його забезпечення в рамках міжнародного права та національного права держав (стор. 5 дисертації).

Такий комплексний підхід надав автору можливість послідовно реалізувати завдання згідно зі змістом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для науки конституційного права.

Вдалим компонентом дисертаційної роботи Д. В. Тисячного слід вважати й запропоновану автором методологію дослідження проблем, пов'язаних з дослідженням формування та модернізації інституту громадянства в умовах глобалізації, що поєднує в собі загальнонаукові та спеціальні наукові концепції, теорії і методи. Так, методологічною основою дослідження став діалектичний метод, використання якого дозволило визначити місце, роль та вплив процесів глобалізації на формування та модернізацію інституту громадянства. За допомогою законів діалектики пізнано сутність суспільних відносин, що складаються в суспільстві у сфері еволюції інституту громадянства, досліджено сучасний стан, охарактеризовані якісні характеристики, проаналізовано динаміку та зміни у часі, обґрунтовано можливі напрями розвитку на майбутнє (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2). Задля найбільш повного розкриття об'єкта та предмета дослідження, вирішення його завдань у роботі було застосовано систему загальнонаукових методів, яка включала в себе основні теоретичні методи наукового дослідження і до яких відносилися: аналіз та синтез (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1) індукція та дедукція (підрозділи 2.2, 3.2), абстрагування (підрозділи 1.2). Широко використовувався історичний метод, який дозволив виявити генезис конституційно-правового регулювання інституту громадянства, виділити основні етапи і тенденції розвитку правового регулювання, дослідити процес створення правової основи конституційного статусу особи. Метод термінологічного та дефінітивного аналізу дав можливість дослідити, уточнити і наповнити новим змістом мету, завдання, функції інституту громадянства в умовах глобалізації (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). За допомогою методу моделювання в роботі стало можливим дослідити перспективи та напрями нормативно-правового регулювання громадянства, множинного громадянства. У дисертаційній роботі активно застосовувався порівняльно-правовий метод. Основне порівняння здійснювалося шляхом зіставлення механізмів конституційно-правового регулювання громадянства зарубіжних країн (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2). Завдяки системному методу стало можливим

дослідити систему органів державної влади, що вирішують питання пов'язані із громадянством (підрозділ 3.1, 3.2) (стор. 5-6 дисертації).

Структура дисертаційної роботи Д. В. Тисячного характеризується цілісністю й логічною послідовністю, що свідчить про системність представленого дослідження, а також відображає загальне бачення досліджуваної автором проблеми.

Серед основних положень дисертації Д. В. Тисячного, які виносяться на захист і заслуговують на увагу науковців, слід відзначити, що дисертантом:

- сформульовано концептуальне значення конституційно-правових принципів громадянства, які відбивають сутність та зміст інституту громадянства, є його вихідними засадами, діють безпосередньо, є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства, в яких відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи, і становлять показник демократичності держави;

- запропоновано авторське дефінітивне визначення конституційно-правових принципів громадянства, під якими розуміються такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність та зміст громадянства, які діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх правовідносин в межах реалізації конституційно-правового інституту громадянства;

- запропоновано комплексну конституційно-правову модель інституту позбавлення громадянства з визначенням відповідних критеріїв та юридичних підстав, до яких віднесено: добровільний вступ на службу в іноземному військовому формуванні; вчинення дії, які серйозно зашкоджують життєво важливим інтересам держави; добровільне набуття іншого громадянства; вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну основ конституційного ладу України або створення загрози її національній безпеці; використання при поданні заяви підроблених документів;

- удосконалено доктринальне уявлення про громадянство як іманентний галузевий інститут конституційного права; систему функціональних ознак

конституційно-правового інституту громадянства; конституційно-правовий статус спеціально уповноваженого органу з питань громадянства в частині розширення його повноважень (стор. 7-9 дисертації).

Позитивною стороною наукового пошуку Д. В. Тисячного є те, що дисертація є комплексним порівняльним дослідженням науково-прикладних проблем конституційно-правового регулювання інституту громадянства його формування та модернізації в умовах глобалізаційних процесів. Беззаперечною науковою новизною роботи є те, що у результаті проведеного дослідження дисертантом особисто висунуто, сформульовано й запропоновано низку нових положень і висновків, що мають важливе теоретичне та практичне значення.

З огляду на це, у дисертації ґрунтовно та аргументовано проаналізовано поняття, основні ознаки та принципи громадянства в сучасному конституційному праві. Визначено особливості конституційно-правового інституту громадянства. Доведено, що парадигма громадянства не може функціонувати без урахування ознак транзитивності українського суспільства: трансформації соціальних інститутів, невідповідності реальним суспільним потребам; змін ідентичності індивіда; зростання його громадянської активності; активізації партисипативної демократії; трансформації ціннісної шкали, нормативного регулювання та інших. Узагальнено, що на сучасному етапі разом із ризиками глобалізації, яка зачіпає національну політичну систему, зовнішньополітичний апарат, з'являються проекти антиглобалізму із правими і лівими програмами: праві – змагаються до зміцнення суверенітету і влади, ліві – відмовляються від майбутнього в державі, прагнучи до заміни її самоорганізованим суспільством. Зазначається те, що однією з особливостей розвитку та функціонування ЄС, що відрізняє такий державно-територіальний устрій як Союз від міжнародних організацій, є наявність в ньому інституту єдиного громадянства. Так, відповідно із установчими договорами ЄС заснований на співтоваристві громадян, відносини Союзу з якими пов'язані взаємними правами та обов'язками та усталеними зв'язками, які громадяни

підтримують зі своїми державами і які, у свою чергу, відрізняються від їх відносин з Союзом.

Цікавими та багато у чому новаторськими за характером узагальнень є запропоновані автором кроки щодо вдосконалення конституційно-правового механізму забезпечення права на громадянство в сучасних умовах конституційної модернізації та європейської міждержавної інтеграції, яке, на думку автора, повинно складатися з двох частин: а) вдосконалення нормативної системи у сфері конституційно-правового забезпечення права на громадянство; б) вдосконалення нормативної системи у сфері конституційно-правового забезпечення права на друге громадянство (стор. 203 дисертації).

Заслуговує на увагу й дослідження питання громадянства ЄС, яке на переконання автора, є унікальним подвійним феноменом, адже концептуально втілює в собі особливу правову природу Європейського Союзу як міждержавного інтеграційного утворення *sui generis*, що одночасно поєднує окремі риси держави та міжнародної міжурядової організації, а водночас і саме громадянство ЄС розглядається як характерна риса унікальної політико-правової природи Європейського Союзу. Юридичною підставою виникнення громадянства ЄС є виникнення в особи громадянства держави-члена ЄС, але в джерелах права ЄС не регулюються питання громадянства, що обумовлено принципом невтручання інтеграційного об'єднання в конституційне законодавство держав-членів, що можна було б інтерпретувати як обмеження їх державного суверенітету. (стор. 202 дисертації).

Викладені в дисертаційному дослідженні Д. В. Тисячного наукові результати є достовірними та в достатній мірі обґрунтованими. Цей висновок базується на широкому використанні в дисертації традиційних і новаторських теоретичних здобутків вітчизняної та зарубіжної науки конституційного права, державознавства та теорії права, раніше апробованих і нових методів теоретичного дослідження, узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної тематики, а також

великий масив нормативно-правових джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Оцінюючи повноту викладу основних результатів дисертації, зазначимо, що її основні положення відображено в 6 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, 3 з яких надруковано у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща), а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Автореферат дисертації Д. В. Тисячного повно та адекватно відтворює основні положення та висновки самої дисертації на тему «Формування та модернізація інституту громадянства в умовах глобалізації: конституційно-правове та порівняльне дослідження». Їх зміст і положення, що є предметом захисту, ідентичні.

Результатам дисертаційного дослідження Д. В. Тисячного притаманний належний рівень наукової новизни, при цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах та структурних компонентах дисертації. Результати, здобуті автором під час написання роботи, можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшої розробки проблем порівняльного правознавства у сфері регулювання питань громадянства; *у правотворчій роботі* – для уточнення правових норм і внесення відповідних змін до чинного законодавства України, а також до проектів Законів України; *у правозастосовній діяльності* – для удосконалення правової регламентації діяльності глави держави, центральних органів державної влади, які вирішують питання громадянства України; *у навчальному процесі* – для навчально-методичних цілей у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, розробки відповідних розділів підручників та навчальних посібників з курсів «Конституційне право: конституційно-правовий статус особи та громадянина», «Нормативно-правове забезпечення організації та діяльності органів державної влади з питань громадянства України».

Водночас, як і будь-яке наукове дослідження, робота Д. В. Тисячного містить окремі недостатньо аргументовані або дискусійні положення, які можуть стати предметом подальшої наукової дискусії, зокрема:

1. У своїй роботі автор говорить про те, що онтологічна сутність політико-юридичного статусу особи як громадянина конкретної держави полягає, зокрема в участі індивіда у справах з управління суспільством (стор. 55, 201 дисертації). У результаті проведеного дослідження автор доходить висновку, що розвиток конституційно-правового інституту громадянства на сучасному етапі потребує вирішення таких концептуальних завдань, як, зокрема удосконалення законодавчого регулювання множинного громадянства (стор. 199, 203–204). Піднята автором проблема множинного громадянства в Україні з часу окупації АРК і частини території Донецької та Луганської областей Російською Федерацією набула особливої актуальності, враховуючи подальше поширення цього явища, у т. ч. серед осіб, які беруть участь в управлінні державою. Нині, коли наша держава втратила внаслідок агресії частину своєї території та продовжує перебувати у стані збройного конфлікту, така ситуація вкрай негативно впливає на стан забезпечення національної безпеки України, створює відчутні потенційні загрози. Заборони щодо участі в управлінні державними справами осіб з множинним громадянством встановлені Конституцією України, законами України «Про державну службу», «Про судоустрій та статус суддів» та іншими нормативно-правовими актами. Проте ці заборони мають фрагментарний характер. До того ж законодавством України не передбачено ефективних механізмів реалізації вказаних заборон, а також інших заходів впливу з боку держави. Ідеться, зокрема, про юридичну відповідальність за порушення встановленої заборони щодо множинного громадянства. У цьому контексті хотілося б почути думку автора з приводу того, як слід вирішувати проблему множинного громадянства в Україні, зокрема серед осіб, що беруть участь в управлінні державними справами?

2. Досліджуючи проблему формування та модернізації інституту громадянства в умовах глобалізації, Д. В. Тисячний дійшов цілком логічного висновку, що «чинне конституційне законодавство про громадянство України можна вважати інституціонально та структурно сформованим, але воно не дозволяє забезпечити належний рівень правової захищеності та реалізації конституційних прав і свобод громадян в Україні, беручи до уваги наявність численних прогалин і колізій у законодавстві, що в поєднанні з неоднозначною правозастосовною практикою призводить до непоодиноких випадків порушення прав громадян і осіб без громадянства» (стор. 112, 203 дисертації). Однак в роботі відсутні конкретні приклади порушення прав громадян і осіб без громадянства через недосконалість законодавства про громадянство України та неоднозначність правозастосовної практики, на підставі яких автор дійшов подібних висновків.

3. Досліджуючи питання реалізації міжнародно-правових стандартів у галузі громадянства в контексті вирішення проблеми порушення прав «колишніх громадян колишнього СРСР» у сфері міграції в Україні, які, на переконання автора, «фактично формують прошарок латентних осіб без громадянства», автор доходить висновку, що для найповнішої реалізації міжнародно-правових стандартів у галузі громадянства необхідно усунути зазначений недолік шляхом внесення доповнення до статті 8 Закону України «Про громадянство України», згідно з яким поширити дію цієї статті на осіб, яким надано статус *закордонного українця*. При цьому, на думку Д. В. Тисячного, доречно було б запровадити зміни, якими передбачити можливість подання клопотання про оформлення громадянства також для повнолітніх осіб, які народилися на території України після 24 серпня 1991 року, але не набули за народженням громадянства України та є особами без громадянства або іноземцями, щодо яких подано зобов'язання припинити іноземне громадянство (стор. 94 дисертації). Автором визначено, що внесення такого роду змін до нормативної системи адміністративно-правового механізму забезпечення права на громадянство сприятиме (в якості заходу

забезпечення права на громадянство в частині розширення юридичних можливостей) практичній реалізації особою даного права. Чи не вбачає автор певних ризиків у внесенні таких законодавчих змін в умовах агресії Російської Федерації на сході України та окупації частини її території?

4. У своєму дослідженні Д. В. Тисячний звертається до досвіду західних країн, у тому числі США та держав-членів ЄС, зокрема у контексті вивчення питання недопущення ситуації подвійного громадянства чи безгромадянства. На сьогодні, на жаль, ця проблема залишається актуальною для нашої країни. У зв'язку з цим, хотілося б під час прилюдного захисту дисертації почути пропозиції автора щодо можливого ефективного використання в Україні зазначеного зарубіжного досвіду, особливо з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Зазначені зауваження та побажання є дискусійними, мають уточнюючий та рекомендаційний характер і в цілому не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження Д. В. Тисячного.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням, дисертація відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій і встановлені у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а також основним вимогам чинного законодавства щодо дисертацій та авторефератів дисертацій.

На підставі вищевикладеного слід констатувати, що дисертація на тему «Формування та модернізація інституту громадянства в умовах глобалізації: конституційно-правове та порівняльне дослідження» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, а її автор – Тисячний Дмитро Васильович, за результатами і на підставі публічного захисту в установленому порядку,

заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, заступник керівника
Управління комунікацій Конституційного
Суду України та міжнародного співробітництва –
завідувач відділу комунікацій Конституційного
Суду України та правового моніторингу
Секретаріату Конституційного Суду України

С. В. Папаяні

